

ISSN 0354-6039 UDK 80+82(05)

R I J E Ć

Časopis za nauku o jeziku i književnosti

Nova serija, br. 18

Nikšić, 2021.

R I J E Ć

Journal of studies in language and literature

New series, No 18

Nikšić, 2021.

FILOLOŠKI FAKULTET UNIVERZITETA CRNE GORE

INSTITUT ZA JEZIK I KNJIŽEVNOST

RIJEČ
ČASOPIS ZA NAUKU O JEZIKU I KNJIŽEVNOSTI

Redakcija

Lada BADURINA (Rijeka), **Tatjana BALAŽIC-BULC** (Ljubljana),
Rajka GLUŠICA (Nikšić), **Slobodan GRUBAČIĆ** (Beograd), **Marina**
KATNIĆ-BAKARŠIĆ (Sarajevo), **Marija KRIVOKAPIĆ** (Nikšić), **Rade**
KONSTANTINOVIĆ (Beograd), **Igor LAKIĆ** (Nikšić), **Vesna**
MOJSOVA-ČEPIŠEVSKA (Skoplje), **Zorica RADULOVIĆ** (Nikšić),
Svein MONNESLAND (Oslo), **Svenka SAVIĆ** (Novi Sad), **Paul-Louis**
THOMAS (Pariz), **Jean Jacques TATIN-GOURIER** (Tours), **Boguslaw**
ZIELINSKI (Poznanj)

Glavna urednica
Rajka GLUŠICA

Sekretarski poslovi
Milena MRDAK MIĆOVIĆ
Nataša JOVOVIĆ

Nikšić, 2021.

SADRŽAJ

Predgovor	7
-----------------	---

RASPRAVE I ČLANCI

Радомир В. ИВАНОВИЋ Мудрац македонског писма (Књижевно дјело Блажа Конеског) .	9
Весна МОЈСОВА-ЧЕПИШЕВСКА Необичната обичност на великиот Конески	27
Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ <i>Sarajevo, plan grada Miljenka Jergovića: zabilješke o stilu</i>	41
Olga VOJIČIĆ-KOMATINA Kompozicija i tačke gledišta u romanu <i>Ljubavnik Duklje</i> Jevrema Brkovića	51
Ksenija RAKOČEVIĆ Neki mitološki elementi u romanu <i>Monegrini</i> Jevrema Brkovića.....	79
Jelena BAŠANOVIĆ-ČEČOVIĆ Ponavljanje kao jezičko-stilski postupak u poeziji Mihaila Lalića.....	91
Danijela RADOJEVIĆ O sintaksostilemskim postupcima intenzifikacije u međuratnoj narativnoj prozi Milovana Đilasa	109
Bojan MINIĆ Primjeri fonostilističkih postupaka u poeziji i prozi Radovana Zogovića	125
Neda PAPOVIĆ-MARKOVIĆ Etički prostor čojstva i junaštva kao glavno obilježje intertekstualnosti <i>Hajke i Gorskog vijenca</i>	137

PRIKAZI

Rajka GLUŠICA

Kritika preskriptivizma i ideologije standardnog jezika

Prikaz knjige *Jeziku je svejedno* A. Starčevića,
M. Kapovića i D. Sarić 155

Igor LAKIĆ

Naučni odgovori na pitanja kodifikacije crnogorskog jezika

Prikaz knjige *Crnogorski jezik i nacionalizam* Rajke Glušice 161

Nataša KIŠ

Povodom šezdeset godina rada Svenke Savić

Prikaz knjige *Svenka Savić: Između baletske i jezičke igre*,
ur. Ivana Antičić 167

Danijela RADOJEVIĆ

Od formalnih ka funkcionalnim pristupima jezičkim opisima

Prikaz knjige *Od gramatike prema komunikaciji* Lade Badurine .. 173

Bojan MINIĆ

**Dragocjen doprinos dijalektologiji – Rječnik govora Vraneške
doline**

Prikaz knjige *Rječnik govora okoline Bijelog Polja*
(*Vraneška dolina*) Jelene Bašanović-Čečović 179

Miraš MARTINOVIĆ

Dukljanske molitve – knjiga i kraljevstvo

Prikaz knjige *Dukljanske molitve* Jevrema Brkovića 185

Neda PAPOVIĆ-MARKOVIĆ

Roman Opus dei ili dekonstrukcija mita

Prikaz knjige *Opus dei* Tatjane Dunjine 193

Ksenija RAKOČEVIĆ

Ljudi bez grobova – ili traganje za sobom

Prikaz knjige *Ljudi bez grobova* Enesa Halilovića 199

Mirjana DOKMANOVIĆ Značajan doprinos stvaranju ženske istorije Prikaz knjige <i>Antifašistkinje Subotice: skojevke, partizanke i afežeovke</i> Margarete Bašaragin	205
---	-----

HRONIKA

Bojana OBRADOVIĆ Anderva book – prvi sajam knjiga u Nikšiću	211
---	-----

Bojana OBRADOVIĆ Nikšićki književni susreti XXIV put	217
--	-----

IN MEMORIAM

Zuvdija HODŽIĆ Jevrem Brković – pjesnik dukljanske zemlje	225
---	-----

KRITIKA PRESKRIPTIVIZMA I IDEOLOGIJE STANDARDNOG JEZIKA

(Anđel Starčević, Mate Kapović, Daliborka Sarić, *Jeziku je svejedno*, Sandorf, Zagreb 2019. str. 394)

Lingvisti sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu: Anđel Starčević (anglista), Mate Kapović (kroatista) i Daliborka Sarić (romanistkinja) koautorskim su radom *O preskripciji i preskriptivizmu u Hrvatskoj* (objavljenim u knjizi *Jezična politika između norme i jezičnog liberalizma*, ur. Barbara Kryzan-Stanojević, Zagreb 2016) u neku ruku nagovijestili knjigu *Jeziku je svejedno* koja se pojavila tri godine kasnije. U ovom radu, ali i nekim drugima, autori se bave kritikom preskriptivizma i jezičkih savjetnika brojnih u Hrvatskoj, ukazujući na njihovu površnost i nenaučnost, da bi potpun i konačan odgovor na temu preskriptivizma i teorije standardnog jezika dali u ovoj dragocjenoj knjizi, sa više nego dobro odabranim naslovom kojim se sugerše besmislenost jezičkih savjeta od dušebrižnika što najavljuju kaos pa i propast jezika ako se ne poštuju rigidna i u nauci neutemeljena pravila, dok jezik funkcionise i mijenja se bez obzira na to što se o njemu pisalo ili propisivalo, dakle, potpuno mu je svejedno.

Knjiga pored dva centralna poglavlja sa naslovima iz kojih se iščitavaju glavne teme *Preskriptivizam i ideologija standardnog jezika* (17–216) i *Anatomija hrvatskog preskriptivizma* (219–365), sadrži kratak *Predgovor* i *Uvod* (9–16) u kojem možemo pročitati čime se autori u ovoj knjizi bave, šta je razlog koji ih je podstakao na pisanje knjige, šta kritikuju i protiv čega se bore i na osnovu kojih ideoloških postavki, te kome je knjiga namijenjena (žrtvama jezičkog nasilja i onima koje misle da ne vladaju dobro svojim maternjim jezikom). Nakon dva centralna poglavlja slijedi kratak tekst pod naslovom *Prije zaključka*, pisan nestandardnim varijetetom, a zatim i *Zaključak* (368–376) u kojem se daje odgovor na pitanje postojanja samog standardnog idioma i „štetnih bagaža“ koji ga prate. Zatim, slijede bibliografski podaci o izvorima, tj. jezičkim savjetnicima i drugim preskriptivističkim radovima koji su

autorima služili za ekscerpciju analiziranih primjera preskriptivizma, kao i spisak bogate i relevantne literature, dominantno strane. Na samom kraju knjige nalazi se kratka *Bilješka o autorima* (394).

U knjizi *Jeziiku je svejedno*, autori kritičkim pristupom analiziraju jezičke predrasude i dominantne jezičke ideologije u Hrvatskoj koje se savjetodavnom praksom kroz emisije, medije ali i stručne radove promovisu kao objektivni i naučni pristup jeziku. Jezičke ideologije se nikada ne odnose samo na jezik i neodvojive su od drugih ideologija vezanih za društvenu organizaciju i kontrolu. Generalno su zasnovane na moćnom simbolizmu po kojem jezik označava identitet, pripadnost grupi, društveni i moralni poredak.

Autori knjige koriste u radu metode i pristupe kritički orijentisanih disciplina, među kojima su: kritička analiza diskursa, kritička sociolingvistika, kritički pristup jezičkoj politici, nastojeći da identifikovanjem i objašnjavanjem štetnosti i nenaučnosti preskriptivizma i ideologije standardnog jezika utiču na eliminisanje diskriminacije govornika hrvatskog jezika kojima se nameće stav da ne znaju vlastiti jezik. Pridjev kritički u ovim terminima odnosi se najviše na kritičnost prema tradicionalnim, konzervativnim, pozitivističkim stavovima i navodnim objektivnim, naučnim i apolitičnim pristupima stručnjakā. Svi ovi kritički pristupi, koje smo pomenuli, podrazumijevaju aktivno i kritičko angažovanje i uključivanje lingvista u javne debate o jezičkim pitanjima, posebno onima koji izazivaju najviše manipulacija i proizvodnji neravnopravnih odnosa u društvu.

Knjigom *Jeziiku je svejedno*, njeni autori vlastitim primjerom pokazuju šta je to kritički pristup i angažovanost, oni popularišu i zastupaju ideju *lingvističkog aktivizma* koji se temelji na principu po kojem lingvisti pored toga što se naučno bave fenomenom jezika, opisujući ga i analizirajući, treba da reaguju na svaku društvenu pojavu vezanu za predmet njihovog izučavanja a za koje smatraju da imaju negativan uticaj u jezičkoj zajednici ili nijesu naučno zasnovane. Lingvisti kao stručnjaci za jezik moraju prepoznavati negativne uticaje ideologije na jezik i ukazivati na njih. Međutim, često imamo primjere dobrih lingvista u određenim oblastima nauke o jeziku (dijalektologija, sintaksa...) koji u javnom djelovanju, kad je jezik u pitanju, imaju vrlo negativan uticaj jer zastupaju konzervativne ili nacionalističke stavove.

Posebno je opasno kad se jezičke predrasude i jezičke ideologije predstavljaju kao objektivni, neutralni i naučni pogledi na jezička pitanja. Na takve negativne pojave vezane za jezik lingvisti su dužni da

reaguju, jer ako ne reaguju, svojim ćutanjem daju podršku i legitimitet nenaučnim pristupima jeziku. U aktivističkoj lingvistici se insistira na potrebi da stručnjaci za jezik, koji znaju kako jezik funkcionise, interвениšu kada u jednoj jezičkoj zajednici pojedinci sa pozicija moći u ime lingvističke struke manipulišu i obmanjuju prosječne govornike o jezičkim, a naročito o jezičkopoličkim pitanjima. Nije prihvatljiva neutralnost i stajanje po strani jer „Loše se stvari u jeziku događaju kad dobri lingvisti šute“ (67–71).

Za razliku od ideologije koju karakterišu subjektivne predstave, stavovi, vjerovanja, ideje, nauka pretenduje da bude neutralna, sa strogo naučnim i objektivnim pristupom istraživanjima. Međutim, nesporna je činjenica da ideologije često igraju veliku ulogu u nauci i naučnim istraživanjima, ne samo u društveno-humanističkim (sociologiji, istoriji, ekonomiji, antropologiji...), već i u prirodnim naukama (npr. biološko dokazivanje rasističkih teorija). Neutralnost i nepristrasnost, koliko god bila poželjna i obavezna u naučnim istraživanjima, teško je ostvariva u nekim disciplinama u kojima se zauzima stav u odnosu na neki fenomen. Autori knjige smatraju da, kao što ne postoji neideološki pogled na ekonomiju ili politiku, tako ne postoji neutralna pozicija u pogledima na npr. jezičku politiku i jezičko planiranje, jer svaki stav šta bi sa jezikom trebalo učiniti ideološki je obojen, pitanje je samo koja i kakva ideologija se zagovara (13). Polazeći od te činjenice, oni eksplicitno artikulišu vlastite ideološke postavke i otvoreno zagovaraju *ideologiju pluralizma* (stav da jezička raznolikost, kojoj korelira izvanjezička raznolikost, jeste pozitivna pojava i ne može joj se negirati legitimnost), kao i *ideologiju utemeljenosti jezičke politike u naučnim saznanjima o jeziku*. Za razliku od pristupa sljedbenika tradicionalnog preskriptivizma autori knjige u analizama ne zanemaruju naučne istine i racionalno pristupaju jezičkim problemima, praveći razliku između stavova i činjenica (14).

Glavne ideologije tradicionalnog preskriptivizma autori knjige *Jeziku je svejedno* nazivaju *mono-ideologijama*, želeći da naglase forsiranje samo jednog entiteta od nekoliko postojećih ili mogućih. One se manifestuju kao: 1. *ideologija monokodije* (za uspješnu komunikaciju potreban je samo jedan kod – standardni jezik); 2. *ideologija monoglosije* (u komunikaciji ne treba miješati kodove, dijalekte, sociolekte, stilove); 3. *ideologija monooriginije* (puristički stavovi da jezički elementi budu porijeklom iz domaćeg jezika i da nema posuđivanja riječi iz drugih jezika); 4. *ideologija monosemonimije* (jedan izraz mora odgovarati jednom

sadržaju/značenju); 5. *ideologija monoverbije* (jedna je riječ bolja i praktičnija od višerječnog izraza, npr. *raskruže* je bolje od *kružni tok*). Dakle, preskriptivisti se zalažu za jedan oblik, jedno značenje, jedan kod (75–79).

Na samom početku prvog poglavlja objašnjava se šta je lingvistika i čime se bavi (opisivanjem i analizom jezika), a šta lingvistika nije (mistifikovanje prirode jezika i preskriptivizam). Definišu se pojmovi *preskripcija* (postupak uspostavljanja norme standardnog jezika, što znači da svaku standardizaciju prati preskripcija, koja jeste lingvistički proizvoljna, ali nije politički neutralna) i *preskriptivizam* – negativna pojava koja podrazumijeva nenaučno insistiranje na pojedinim oblicima i značenjima, a odraz je konzervativno-nacionalističke političke ideologije. Preskriptivizam je posljedica ideologije standardnog jezika, tj. ideje da je standardni jezik jedini ispravni i bolji varijetet od nestandardnih. Autori, da bi istakli stav da standardni jezik ne smatraju varijetatom boljim ili superiornijim od drugih jezičkih idioma, koriste naziv *standardni dijalekt*.

Govoreći o mjestu standardnog jezika u društvu, autori knjige otkrivaju i klasične mitove koji prate ovu temu. Mit o standardu je stav da bi govornici bez normiranog standardnog idioma bili osuđeni na nemogućnost komunikacije i izolovanost (32), kao i ideja o ugroženosti jezika kome prijete anarhija i kaos, pa čak i nestanak, ukoliko se ne slijede savjeti preskriptivista koji svojim radom spasavaju jezik od propasti (36). Prosječni govornik propisivanje percipira kao nauku, čemu doprinose pojedinci iz struke koji zaogrnuti titulama i naučnim zvanjima izdaju jezičke savjetnike i zahvaljujući neinformisanosti govornika zarađuju na proizvodnji i održavanju jezičke nesigurnosti govornika. Za ovakvo stanje autori knjige koriste termin – šizoglosija.

U ovom dijelu knjige autori ističu da pseudolingvistička i bogata savjetodavna produkcija nije tipična samo za hrvatsku jezičku zajednicu, već je svojstvena i drugim standardnojezičnim kulturama, a kao uzor po rigidnosti pogleda na normu posebno ističu francuski preskriptivizam koji dosljedno sprovodi Francuska akademija “zaštitnica francuskog jezika”. U svim sredinama u kojima vlada ideologija standardnog jezika postoje iste paranoje o jezičnim promjenama koje vode u propast jezika i anarhiju. Veoma su interesantni stavovi autorā o načelima jezičkog planiranja i osobinama književnog (standardnog) jezika uspostavljenim u Praškoj lingvističkoj školi iz perioda prije Drugog svjetskog rata, na koje se često pozivaju hrvatski preskriptivisti (elastična stabilnost, autonomnost, stabilnost, konkretnost standarda, jezička kultura). Autori knjige smatraju da treba preispitati neke teze Pražana prije nego ih prihvatimo

kao naučne, dok druge korisne ideje smatraju protivurječnim onome što zagovaraju hrvatski preskriptivisti (173–190).

U drugom dijelu knjige, naslovljenom *Anatomija hrvatskog preskriptivima*, autori na skoro sto pedeset strana minuciozno i detaljno razaraju nenaučne „argumente“ hrvatskih preskriptivista u brojnim jezičkim savjetnicima i drugoj recentnim preskriptivističko-purističkim publikacijama. Pritom oni prave svojevrsnu anatomiju preskriptivizma (otuda naslov poglavlja), izdvajajući ključne ideologije koje preskriptivistima služe pri presuđivanju o (ne)pravilnosti i nepoželjnosti pojedinih jezičkih oblika ili pojava. Izdvojili su sedam ideologija – kriterijuma po kojima će raspoređivati primjere: 1. *ideologija tradicije i statičnosti* (starije riječi, oblici i značenja su bolji i nema razloga da se mijenjaju); 2. *ideologija standardnog jezika i formalnog stila* (standardni jezik se smatra boljim, logičnijim, vrednijim od ostalih jezičkih varijeteta); 3. *ideologija doslovnog značenja* (riječi i izrazi mogu imati samo po jedno značenje); 4. *ideologija logike i simetričnosti* (preskriptivisti se oslanjaju na svoj intuitivni doživljaj o tome šta je „logično“ i „simetrično“ u jeziku); 5. *ideologija antiredundancije* (redundancija je ponavljanje iste informacije, uobičajena je u svim jezicima); 6. *ideologija purizma: monoglosije i monooriginije* (jezičko čistunstvo u jeziku je pandan nacionalizmu i ksenofobiji u društvu); 7. *ideologija izvornog jezika* (čuvanje izgovora, deklinacije ili značenja koje je imala riječ u izvornom jeziku).

Samo svrstavanje primjera u određene ideologije za autore knjige nije toliko bitno, koliko je važno demistifikovati i otkrivati nenaučni pristup jeziku i nauci o jeziku. Na početku svakog potpoglavlja autori objašnjavaju pojavu i ideologiju, da bi nakon toga znalački analizirali brojne primjere iz jezičkih savjetnika, ne da bi se obračunavali sa pojedincima – lingvistima, već da bi ukazali na nenaučnost i štetnost preskriptivističkog pristupa jeziku. U ovom poglavlju analizirani su brojni primjeri iz izvornikā – savjetnikā i drugih preskriptivističkih publikacija, emisija, sa svim objašnjenjima se ne moramo saglasiti, ali ćemo o njima razmišljati, diskutovati i tragati za boljim odgovorima, pa je u ovom dijelu knjiga inspirativna, intrigantna i provokativna.

Autori knjige na više mjesta ističu da oni nijesu protiv standardnog jezika i da njegovo postojanje nije sporno, smatrajući ga produktom političke odluke određene zajednice kojim i kakvim jezičkim varijetetom će se prevazići sociolekatske i dijalekatske razlike i olakšati sporazumjevanje. Sporna je mistifikacija standardnog varijeteta i tvrdnje da su

oblici i izrazi standardnog idioma bolji, vredniji, ispravniji (svi jezički varijeteti su „ispravni“ pošto imaju implicitnu normu, dok standard ima eksplicitnu normu) i logičniji od nestandardnih. Lingvisti antipreskriptivisti se bore protiv preskriptivizma iz dva razloga: jedan je zato što je preskriptivizam naučno neutemeljen, a drugi – što je politički nazadan i proizvodi štetne posljedice u društvu: elitizam, rasizam, šovinizam, konzervativizam, strah od vlastitog jezika i nedemokratskost (212). U zapadnim društvima javlja se sve više antipreskriptivističke i antisavjetničke literature u kojoj se dekonstruišu štetni pogledi na jezik. Knjiga *Jeziku je svejedno* spada u takvu vrstu literature, kojom se hrvatsko jezikoslovlje pridružuje progresivnim tendencijama u nauci, a njeni autori postaju promoteri kritičkog pristupa jeziku i aktivističke lingvistike, pokazujući vlastitim primjerom kako ona funkcionira.

Knjigu *Jeziku je svejedno* dobila sam na poklon, uz riječi hvale i preporuke, od profesora Ranka Bugarskog prilikom našeg susreta na Filološkom fakultetu u Beogradu, u novembru 2019. godine. Kad vam preporučim knjigu jedan takav naučni autoritet kakav je profesor Bugarski, znate da je u pitanju najbolje lingvističko štivo. Radi se zaista o veoma značajnoj, prevratničkoj knjizi koja utiče na promjenu stavova, pristupa i pogleda na standardni jezik i ideologije za njega vezane. Autori knjige, služeći se stranom naučnom literaturom i paradigmama, a kroz primjere iz jezičke prakse u hrvatskoj jezičkoj zajednici, kritički sagledavaju sve anomalije i mistifikacije vezane za preskriptivizam i ideologiju standardnog jezika. U prikazu knjige *Jezik i nacionalizam* Snježane Kordić (Riječ, nova serija br. 5, 2010: 185–193) ustvrdila sam da je ta knjiga, kada je sociolingvistička problematika u pitanju, obilježila prvu deceniju XXI vijeka na srpskohrvatskom jezičkom prostoru. Na epiloškoj granici ovog kratkog prikaza konstatujem da je drugu deceniju ovog vijeka obilježila knjiga *Jeziku je svejedno* autorskog trojca Starčević, Kapović, Sarić, jer je, pored ostalog, trasirala put novim, ispravnijim shvatanjima standardnog jezika, lingvistike, jezičke politike i planiranja, standardizacije, jezičkih ideologija i jasno pokazala učinke i neophodnost kritičke i aktivističke lingvistike.

Rajka GLUŠICA